

Pasi Väliäho

Voima, vallantaho, ikuinen paluu

Gilles Deleuze, *Nietzsche ja filosofia* (*Nietzsche et la philosophie*, 1962). Suom. Tapani Kilpeläinen. Summa, Helsinki 2005. 252 s.

Nietzsche ja filosofia kuuluu ranskalaisen filosofin Gilles Deleuzen varhaistuotantoon, joka koostuu filosofian historian hahmoja, muun muassa Immanuel Kantia, David Humea ja Henri Bergsonia käsittelevistä monografioista. *Nietzsche ja filosofia* – sen enempää kuin muutkaan näistä monografioista – ei kuitenkaan ole perinteinen kommentaariteos, joka pyrki esimerkiksi erittelemään Nietzschen ajattelun eri vaiheita kronologisesti, nuoresta filologista aina psyykkiseen romahtamiseen vuonna 1889, tai suhteuttamaan sitä tunnontarkasti filosofian historiaan ja Nietzschen aikalaisiin.

Koska Deleuze pitää filosofiaa ennen kaikkea uusia käsitteitä ja ajattelun tapoja luovana käytäntönä, hän ei kysy, mitä Nietzschen filosofia on, eikä hänen lähestymistapansa ole filosofianhistoriallinen. Pikemminkin Deleuze jäsentää tässä jo pian ilmes-
tymisensä jälkeen varsin vaikutus-
valtaiseksi muodostuneessa teoksessa Nietzschen ajattelun liikettä ja sen koordinaatteja. Hän tekee tämän omalaatuisella otteella virkkein, jotka usein nopeudessaan jättävät lukijan taakseen ihmettelemään aakkosten järjestymistä paperilla ja jotka suomennos on tavoittanut kiitettävällä intensiteetillä.

Nietzsche ja filosofia ei siis ole hermeneuttinen tutkielma siitä, mitä Nietzsche todella sanoi (tai jätti sanomatta). Se on pikemminkin – kuten Deleuze itse luonnehtii omia tutkielmiaan – hirviömäinen jälkeläinen, joka syntyy kahden ajattelijan

kohdatessa ja on yhtä paljon niin Deleuzen kuin Nietzschen ”oma”.

Uusi ajattelun kuva

Kun katsoo Deleuzen teoksen kantta, herää kysymys, miksi otsikossa on ja-konjunktio tavanomaisemman genetiivin sijaan, semminkin kun Deleuze tekstissään viittaa myös ”Nietzschen filosofiaan”. Konjunktio lienee siksi, että Nietzschen ja filosofian – olettaen siis, että on jotain sellaista kuin ”filosofia” – suhde ei ollut kitkaton. Deleuze käsittelee Nietzscheä länsimaisen ajattelun perinteen ympärikäntäjänä. Nietzsche pyrkii luomaan jotain, mitä Deleuze kutsuu uudeksi ajattelun kuvaksi. Nietzscheä ajattelu ei ole kykyjen luonnollista harjoitusta vaan riippuu sen valtaavista voimista. Uusi, ”traaginen” ajattelun kuva koostuu aktiivisista voimista, jotka tekevät ajattelusta ”kevyttä”, ”myöntävää” ja ”tanssivaa” (142).

Eittämättä uuden ajattelun kuvan etsintä juontuu osaltaan siitä intellektuaalisesta ilmapiiristä, josta *Nietzsche ja filosofia* ponnistaa ja joka on pitkälti (Alexandre Kojèven kautta tulkitun) Hegelin valtaama. Tämä näkyy myös teoksen sisällössä: maata kaivetaan nimenomaan hegeliläisen dialektiikan alta. Keskeisiksi näkökulmiksi muodostuvat tällöin sellaiset mannermaista nykyaikajattelua värittävät teemat kuin genealogia ja voimien analyysi sekä perinteisen dialektiikan, humanismin ja historiallisen ajattelun kritiikki. Näistä näkökulmista Deleuze luo, itse asiassa Martin Heideggerin Nietzsche-lu-

entojen tavoin ja selvästikin niiden inspiroimana, otteeltaan varsin järjestelmällisen esityksen Nietzschen ajattelusta. *Nietzsche ja filosofiaa* onkin kritisoitu muun muassa liiasta systematisoinnista, koska se pyrkii palauttamaan myöhäisissä teksteissään fragmentaarisen ajattelijan tiettyyn kokonaiskuvaan tai koordinaatistoon.

Kriittinen filosofia

Kantavana lähtökohtana Deleuzen luennassa on Nietzschen kanssa ja kautta ajateltu ”kriittinen filosofia”. Tämä rakentuu voiman, vallantahdon ja ikuisen paluun käsitteiden ympärille. Ensimmäisenä periaatteena on, että esimerkiksi biologinen, fyysikaalinen tai kulttuurinen ilmiö määrittyy sen valtaavien voimien kautta: ”Asialla on niin monta mieltä kuin on voimia jotka kykenevät valtaamaan sen.” (15)

Kun kysytään ”mitä?”, kysytään ensinnäkin niitä voimia, jotka pitävät asiaa tai oliota hallussaan. Annettu ilmiö siis ”on”, se saa mielensä ja olemuksensa, vasta erilaisissa voimasuhteissa, ja sen arvo tai laatu puolestaan määrittyy voimien hierarkian kautta, jota se ilmentää.

Kriittisessä filosofiasa todellisuudesta tulee erilaisia voimia ja niiden välisiä suhteita, tarkemmin sanottuna voimasuhteita. Näin subjekti ja objekti tai syy ja seuraus muuttuvat ainoastaan relatiivisiksi termeiksi: ”Voima on vallitsemista, mutta myös vallitsemisen kohde.” (18) Ilmiasu ja asia itsessään, havainto ja sen kohde kadottavat ”metafyysisen” tai antro-

pomorffisen painolastinsa ja asettuvat samalle tasolle. Missään vaiheessa Deleuze ei suoraan määritä, mitä voimat ovat. Sen sijaan opimme, että ne voivat olla reaktiivisia tai aktiivisia biologisessa, fysikaalisessa, kulttuurisessa tai psykologisessa mielessä. Aktiivinen ja reaktiivinen nimeävät voimien laatua, kun taas vallitseva ja vallittu nimeävät niiden määrällistä eroa. Kriittinen filosofia on vallitsevien ja vallittujen, aktiivisten ja reaktiivisten voimien erottelua.

Voimien, asioiden ja olioiden mielen ja arvon, alkuperä on puolestaan vallantahto. Deleuzen määritelmässä "[v]allantahto on voimien differentiaalinen elementti, toisin sanoen elementti, joka tuottaa kahden tai useamman suhteessa olevan voiman määrien eron. Vallantahto on voiman geneettinen elementti, toisin sanoen elementti, joka tuottaa kunkin voiman laadun tässä suhteessa" (74). Kriittisessä filosofiassa voimien määrälliset erot ja laatu käsitetään suhteessa vallantahtoon, josta ne ovat peräisin. Tämä "genealoginen metodi" on kriittisen filosofian toinen periaate. Tällöin kysyttäessä "mitä?" kysytäänkin oikeastaan "kuka?" tai "mikä?". Kyseinen kysymisen tapa ei kuitenkaan tarkoita, että päätyisimme kielen tai ymmärryksemme rajoihin. Päinvastoin kysymällä "kuka?" tai "mikä?" kohtaamme "sen, joka" luo yhtäältä asiat ja oliot voimasuhteina sekä toisaalta niiden laadun. Kriittisessä filosofiassa ei ole kysymys transsendentaalisesta kriitikkistä, joka paljastaisi ne ehdollistavat periaatteet, jotka määräävät muun muassa kykyämme käsittää annettua ilmiötä. Sen sijaan kriittinen filosofia harjoittaa immanenttia kriitikkä, joka etsii ja erittelee ilmiöiden sisäisen synnyn, sen luomisen, periaatetta – esimerkiksi kielen tai ymmärryksen itsessään syntyä. Tämä ikään kuin virtuaalinen periaate muodostaa asioiden ja olioiden "riittävän järjen" (70).

Luomisen ongelma

Sisäisen synnyn periaate – "se, joka" luo – on siis vallantahto. Vallantahto määrittänyt näin luovaksi elementiksi;

se on luomista. Deleuzen mukaan vallantahto on monistinen luova periaate, joka kuitenkin "on" vasta lukuisissa ilmiösuissaan eli valtasuhteissa. Näin Deleuze hahmottaa osaltaan Nietzschen pohjalta – ja toiselta suunnalta muun muassa Spinozaan perustaen – omaa ontologiaansa ohjaavan keskeisen ajatuksen olemisen yksinäisyydestä ja samanaikaisesta moninaisuudesta: pluralismi on monismia, ja toisin päin. Kuinka mielekäs tämä ajatus on ja kuinka se on johdonmukaisesti perusteltavissa, on tietenkin oma kysymyksensä. Viime aikoina näkemys on joutunut muun muassa Alain Badioun purevan kritiikin kohteeksi. Joka tapauksessa Deleuzen mukaan "vallantahto on yksi, mutta moninaisuudessa itsensä myöntävä yksi" (114).

Mitä vallantahto varsinaisesti tahtoo? Deleuze tähdentää, että se, mitä vallantahto tahtoo, ei ole päämäärä, kohde tai tarkoitus. Lisäksi on huomattava, että tahto ei tahdo valtaa; valta ei ole tahdon kohde, saati jotain, mikä voitaisiin esittää. Päinvastoin "valta on *se, mikä* tahdossa tahtoo" (113). Ja se, mitä valta tahtoo eli luo, ei ole mikään partikulaarinen päämäärä tai valta itse vaan mieltä ja arvoja, laatuja. Vallantahto voi luoda joko aktiivisia tai reaktiivisia voimia, joko myöntää ja vahvistaa tai kieltää ja tuhot. Tässä suhteessa Deleuze ymmärtää Nietzschen ennen kaikkea eron filosofiksi: kun vallantahto on luonteeltaan myöntävää ja aktiivisia voimia tuottavaa, se vahvistaa eron, asioiden ja olioiden sisäisen eroamisen itsestään. Luonteeltaan vastakkainen vallantahto on taas tämän eroamisen, eron itsessään, nihilististä kieltämistä.

Voimaa ja vallantahtoa käsitellessään Deleuze tarttuu yhteen kenties vaikeimmista ja kiistellyimmistä kohdista Nietzschen ajattelussa, nimittäin ikuiseen paluuseen – myöhäisen Nietzschen mukaan hänen "perustattomimpaan" ajatukseensa. Nimenomaan ikuiseen paluun tehtävänä on vahvistaa ero sinänsä. Deleuzen tulkinnassa, joka tosin ei ota huomioon Nietzschen eräiden fragmenttien monimielisyyttä ja jopa

vastakkaisia kantoja, ikuinen paluu ei edusta klassista käsitystä maailman muuttumattomuudesta eikä perusta identiteetin teoriaa. Päinvastoin se on "ehdottomasti erilaisen ajatus" (67). Ikuisessa paluussa Nietzsche yrittää ontologisesti ajatella samaa erinä, yhtä monena, olemista tulemisena – ja toisin päin. Ikuinen paluu on tällöin valikointia, jossa vain "myöntävä [...] palaa" (243). Toisin sanoen ikuisessa paluussa toistuu vain erilainen, ero. Deleuze toteaa: "Käsitämme ilmaisun 'ikuinen paluu' väärin, jos tulkitsemme sen tarkoitettavan saman paluuta. Oleminen ei palaa, vaan paluu itse muodostaa olemisen sikäli kuin se myöntää itsensä tulemisessa ja ohimenevässä. Yksi ei palaa, vaan paluu itse on erilaisesta tai moninaisesta itsensä myöntävä yksi." (69)

Ikuinen paluu, myöntävä vallantahto ja aktiiviset voimat eivät siis kohdistu identiteetteihin vaan identiteettittömyyteen. Ne määrittävät "traagista" ajattelua, joka ylittää annetut kategoriat ja merkitysrakenteet vahvistaakseen itsensä uutta luovana ja maailmalle immanenttina. Näiden ajatusten kautta Nietzschen tehtävänä on Deleuzen mukaan kieltää reaktiiviset voimat siten, että kaikista voimista tulisi aktiivisia. Kieltäminen on kuitenkin maailman, myös reaktiivisten voimien, myöntämistä, sen affirmoimista aktiivisena, ajallisessa liikkeessään, joka on sen itsestään eroamisen prosessi. Mutta ongelmaksi jää ainakin Deleuzen tekstejä myös yleisesti leimaava luomisen, aktiivisen tuottamisen korostus – tarkemmin sanoen kysymys vallantahton ja aktiivisuuden luonteesta ja siitä, voiko vallantahto olla tahtomatta eli sen enempää myöntämättä kuin kieltämättä. Tätä ambivalenssia alkuperäisessä aktiivisuudessa, suhteessa (aktiiviseen) passiivisuuteen – esimerkiksi kymmenen vuoden hiljaisuuteen – *Nietzsche ja filosofia* ei suoraan problematisoi.